

заходи щодо охорони державного кордону України з Республікою Молдова” // Державний кордон України. Збірник документів за 1992 р. – К., 1993. – С. 20-21; 20. Поточний архів Сховище документів Адміністрації ДПСУ (далі – СД АДПСУ). – Інв. 1623. – Спр. 17. – Т. 2. – Арк. 223; 21. СД АДПСУ. – Інв. 715. – Спр. 3. – Т. 2. – Арк. 220. – Інв. 716. – Спр. 3. – Т. 3. – Арк. 47, 75-76; 22. Комплексна програма розбудови державного кордону. – К., 1994. – 76 с.; 23. Оперативно-службова діяльність військ на південній ділянці державного кордону. – С. 160. 24. АДЗ СхРУ ДПСУ. – Інв. 0142. – Спр. 42. – Арк. 1; 25. Центральний архів ДПСУ (далі – ЦА ДПСУ). – Ф. 5. – Оп. 36. – Спр. 59. – Арк. 1-2; 26. АДЗ СхРУ ДПСУ. – Інв. 0142. – Спр. 42. – Арк. 5-6; 27. АДЗ ПдРУ ДПСУ. – Інв. 0240. – Спр. 084. – Т. 2. – Арк. 13, 18; 28. Оперативно-службова діяльність військ на південній ділянці державного кордону. – С. 161-162. 29. Яворський А. Вказ. праця. – С. 1; 30. Оперативно-службова діяльність військ на південній ділянці державного кордону. – С. 172-173; 31. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 р. №1147 „Про прикордонний режим” // Офіційний вісник України. – 1998. – №30. – Ст. 1127; 32. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. №1199 „Про контрольовані прикордонні райони” // Юрист-плюс. – К., 2002; 33. Розпорядження Президента України від 6 жовтня 1998 року №515/98-рп „Про охорону державного кордону України в Азовському та Чорному морях і Керченській протоці та забезпечення прав України у виключній (морській) економічній зоні та континентальному шельфі у північно-східній частині Чорного моря” // Державний кордон України. Збірник документів за 1998 р. – К., 1999. – С. 38-39; 34. Солодко-гіркий контрабандний дим // Прикордонник України. 26 жовтня 2002. – С. 2; 35. Шишолін П. Пропасть не преодолеешь в два прыжка // 2000. – 2000. – 25 февраля – С. 18; 36. Указ Президента України від 16 листопада 2000 року №1241/2000 „Про Програму дій, спрямованих на підтримання режиму державного кордону України і прикордонного режиму, розвиток ПВ України та митних органів України, на період до 2005 року” // Державний кордон України. Збірник документів за 2000 р. – К., 2001. – С. 49-98; 37. СД АДПСУ. Інв. 8118, спр. 26, т. 1, арк. 142; 38. АДЗ ПдРУ ДПСУ. – Інв. 0240. – Спр. 084. – Т. 2. – Арк. 2-16; 39. Мельник І. У гарячих степах України. – С. 17; 40. Південному напрямку ПВУ – 10 років. – С. 3; 41. Закон України від 3.04.2003 р. №661-IV „Про Державну прикордонну службу України” // Закони України з прикордонних питань: Офіційний текст зі змінами і доповненнями. – Хмельницький, 2003. – Ст. 6, 7.

К.М. Ніколаєць

ПОБУДОВА СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Відповідно до Основного закону держави Україна має будувати соціально орієнтовану економіку. Отримання країною наприкінці 2005 року статусу країни з ринковою економікою породжує ряд проблем на шляху будівництва економіки, задекларованого у Конституції. Соціальні проблеми населення та можливі способи їх вирішення широко представлені у програмах політичних партій, програмах дії Уряду та Президента. Проте соціальна політика держави не є ефективною. Внаслідок падіння виробництва відбулося скорочення зайнятості в промисловості та у сільському господарстві. В сучасному світі економічні проблеми та соціальні проблеми взаємопов'язані, а їх комплекс породжує певні політичні проблеми. Вирішення соціальних проблем суто політичними методами без відродження економіки держави виглядає досить сумнівним. Отримання навіть довгострокових іноземних кредитів та коштів від приватизації не означає, що основні соціальні проблеми, пов'язані із зменшенням соціального розшарування населення та підвищенням його життєвого рівня, вдасться вирішити у стратегічній перспективі.

Проблеми розвитку економіки та їх зв'язок із соціальними проблемами розглядалися у працях П.Саблука, О.Новікова, Я.Жаліло, О.Белінської, Б.Панасюка.¹ Але динаміка розвитку держави та зміни, пов'язані із національною безпекою країни, що мали місце наприкінці 2005 року, потребують нових досліджень, які б сприяли в цілому розробці довгострокової програми стратегічного розвитку України, однією із складових частин якої були б пункти, що стосуються вирішення найбільш болючих проблем, пов'язаних із соціальною захищеністю населення республіки. Тому метою даної публікації є аналіз стану побудови соціально орієнтованої економіки в Україні на рубежі XXI століття на основі вивчення основних показників розвитку промисловості та сільського господарства як важливих чинників впливу на соціальний розвиток країни.

Економічна криза в Україні, яка вразила економіку протягом 90-х років XX ст., була результатом складної економічної ситуації, що склалася після розпаду СРСР у зв'язку із руйнуванням економічних зв'язків між республіками колишньої держави. Вона поглиблювалася завдяки прорахункам в економічній політиці урядів, недосвідченості української політичної та економічної еліти, яка несміливо приймала власні рішення. Також були і залишаються відсутніми важелі впливу народу на владу, що використовувала і використовує своє службове становище в особистих інтересах, нехтуючи загальнодержавними інтересами. Одним із негативних наслідків таких дій влади став

великий зовнішній борг. Протягом 1994-1999 рр. зовнішній борг зріс більше, ніж втричі і становив 12,5 млрд. дол. при ліквідних валютних резервах у 768 млн. дол.² Якщо у 1990 р. ВВП в Україні становив 157,9 млрд. дол. США, то в 1998 – 40,8 млрд. дол. Рівень падіння склав 74,2 %, причому на 1994-1998 рр. припадає 51,4 %.³ У 2000-2003 рр. в українській економіці відбувається зростання ВВП, що становить в цих роках 33,1 %, а за 2003 р. – 9,4 %.⁴ Але у січні - травні 2005 р. темпи зростання ВВП зменшилися до 4,7 %, промислового виробництва – 6,2 %, що нижче відповідних показників за 2004 рік. Спад виробництва у структурі промислової динаміки спостерігається за перших п'ять місяців 2005 року в металургії на 0,3%, нафтопереробці - 4,5%, на 11,2 % призупинилося зростання в машинобудуванні.⁵

У період 2000-2003 рр. мала місце тенденція до зростання номінальних і реальних доходів населення, які зросли на 43 %.⁶ З іншого боку, виникають суперечності внаслідок уповільнення економічної динаміки і швидким зростанням доходів населення, тому зростають ціни на продовольчі товари: за січень-червень 2005 р. – на 8,3 %, м'яса і м'ясопродукти – на 11-13 %. Загальний рівень інфляції за першу половину 2005 р. становив 6,4 %.⁷

За період реформ і переходу до ринкової економіки найбільших втрат в Україні зазнало сільське господарство. Виробництво валової сільськогосподарської продукції у середньому за 2002 - 2004 роки порівняно з 1990 роком скоротилося на 43,5%, продукції рослинництва – на 31%, тваринництва – на 53%.⁸ Відповідно до статистичних даних сільська молодь меншою мірою задоволена умовами дозвілля, відпочинку та умовами праці, аніж міська.⁹

Таким чином, перше десятиліття після прийняття Основного закону було скоріше часом первісного нагромадження капіталу українською економічною елітою за рахунок масової невиплати вчасно заробітної плати працівникам, маніпуляцій на валютному ринку та відповідного регулювання цін урядами держави і продажу частини національного багатства за кордон.

На шляху політичної боротьби зітнулися представники консервативної ідеології та ліберальної. До першої можна віднести колишніх представників партійної політичної еліти, а до другої – молоду українську буржуазію, що за будь-яку ціну прагнула до здобуття влади. Соціал-демократична ідеологія, як ідеологія суспільних верств, що найбільш зацікавлені у побудові соціально орієнтованої економіки, поступово відходила на другий план. Однак поступово низький рівень соціальної забезпеченості та зростання недовіри до влади призвели до загострення суспільного протистояння, яке вилилося у протистояння між представниками відносно старої генерації українських політиків та новими політиками ліберальної орієнтації наприкінці 2004 року, яке увійшло в українську історію, як “помаранчева революція”.

Останнім часом керівництво держави зробило спробу переглянути соціальну політику. Перед командою нової влади постало об'єктивне завдання: не лише утримати позитивну динаміку в соціальній сфері, а й надати цій динаміці стабільного характеру, забезпечивши її висхідний характер у довгостроковій перспективі. Реалізація цього завдання частково знайшла втілення у внесенні в березні 2005 року змін до Державного бюджету України на 2005 р. Внаслідок внесених змін питома вага соціальних видатків бюджету у ВВП зросла з 15 до 20 %.¹⁰ Однак, не дивлячись на це, впродовж року, після приходу до влади нових представників української політичної еліти рівень соціальної захищеності населення ще більш зменшився, а темпи розвитку економіки уповільнилися. Численні обіцянки щодо покращення життя так і залишилися невиконаними.

Ситуація в країні ускладнилася через проблеми у зовнішній політиці держави, пов'язані із невдачами у переговорах щодо постачання енергоносіїв в Україну. Такі проблеми можуть суттєво відбитися на соціальному стані більшості населення держави. Тому у сучасний період спостерігається збільшення уваги населення до соціал-демократичної ідеології, яка є основою для побудови соціально орієнтованої економіки.

Однак на цьому шляху неминуче мають зітнутися представники сучасних лібералів, які перебувають при владі і орієнтуються на вільні ринкові відносини та зменшення соціальних витрат держави, та соціалісти, що прагнуть до перерозподілу державного бюджету на користь професійних робітників. Така ситуація ускладнює будівництво соціальної економіки та неминуче призведе до нових соціальних конфліктів у країні.

Ситуація із побудовою соціально орієнтованої економіки ускладнюється відсутністю стратегічних планів розвитку держави. Така ситуація обумовлена неструктурованістю української політичної еліти та наявністю відцентрових течій у політиці, які проявилися під час політичної кризи кінця 2004 року і виражалися у прагненні частини політиків штучно поділити Україну на “східні” та “західні” регіони. Теоретично парламентські вибори 2006 року із проведенням їх на пропорційній

основі та збільшенням прохідного цензу мають певною мірою структурувати українську політичну еліту. Але великий зовнішній борг та невирішеність проблеми із забезпеченням країни енергоносіями можуть боляче вдарити по прагненню частини політиків покращити рівень соціального забезпечення населення.

Суперечності між прагненням до ринкової економіки та деклараціями побудови соціально орієнтованої економіки вступають у суперечність між собою у зв'язку із різним способом вирішення та визначення економічних завдань держави. Ринкова економіка прагне до скорочення державних видатків з метою стабілізації вітчизняної валюти та створення сприятливих умов для розвитку виробництва за умови посилення експлуатації працівників підприємств. Соціальна економіка передбачає наявність високих темпів розвитку економіки, які можуть забезпечити високий рівень соціальних витрат без загрози економічної стабільності.

На шляху до побудови соціальної економіки стоїть також проблема, пов'язана із використанням коштів, отриманих від приватизації. Поглиблення цього процесу передбачає з одного боку наявність у держави відносно великих коштів, що можуть бути використані у соціальній сфері, а з іншого поступово народжується категорія приватних власників, які зацікавлені у використанні цих грошей на економічні, а не соціальні потреби. Масштабна приватизація призводить до поглиблення соціального розшарування та може призвести до поглиблення прірви між народом і владою. В Україні поступово склалася парадоксальна ситуація, незрозуміла багатьом працівникам західних країн: в Україні наявність роботи не гарантує від бідності за низького рівня оплати праці.¹¹

Зовнішня політика держави також певною мірою до останнього часу стояла на шляху до побудови соціальної економіки. Вступ України до СОТ означатиме поступове скорочення обсягу виробництва у одних галузях промисловості та сільського господарства за рахунок нарощення темпів виробництва у інших. Для більшості населення держави важким ударом неминуче стане скорочення темпів сільськогосподарського виробництва, оскільки саме воно може бути до певного часу конкурентноздатним на світовому ринку за рахунок екологічної чистоти вітчизняних продуктів сільського господарства.

З іншого боку невизначеність галузей промисловості, що мають виступати у якості пріоритетних, у подальшому розвитку економіки неминуче призведе до численних економічних та соціальних конфліктів. Їх вирішення буде причиною зіткнень на соціальному ґрунті між інтересами промисловців та підприємців з одного боку, а з іншого – професійних робітників та службовців, частина з яких має втратити роботу.

Перехід до комплектування збройних сил на професійній основі та перспектива вступу до НАТО також можуть стати серйозною перешкодою на шляху до збільшення державних соціальних витрат. Модернізація армії за світовими стандартами неминуче призведе до використання частини коштів, що мали б піти на соціальні потреби населення. З іншого боку різке скорочення армії збільшує кількість найманих працівників і сприятиме збільшенню рівня виробництва.

Тривала відсутність державної уваги до вирішення демографічної проблеми, пов'язаної із вимиранням нації, також сприяє поступовому збільшенню числа пенсіонерів, які вимагають посилення соціальної допомоги з боку держави. Така допомога має лягти великим тягарем на тих, хто працює. Ще більше поглиблює цю проблему недосконалість системи пенсійного забезпечення та загальна атмосфера недовіри населення до банківської системи, яка могла б стати основою накопичення цільових пенсійних вкладів.

Вихід із кризової ситуації бачиться у вдосконаленні системи вітчизняного законодавства передусім через зниження податкового тиску на виробників та посилення контролю за сплатою фіксованих податків. Крім того, доцільно було б, визначивши стратегічні пріоритети економічного розвитку, використовувати кошти від приватизації на розвиток вітчизняної економіки. Але цьому сприяє загальна нестабільність політичної ситуації в країні та відсутність загальнонаціональних консолідуючих політичних сил. Такі сили мають з'явитися з політиків нової генерації, основою діяльності яких має стати лобіювання вітчизняних галузей економіки. Законодавча заборона лобістської діяльності зовсім не буде означати фактичного її припинення, адже політична боротьба як така має на меті завоювання влади з метою відстоювання власних економічних інтересів. Численні зовнішні загрози національній безпеці державі, і передусім енергетична, мають мінімум два варіанти розвитку. Перший передбачає поступову зміну орієнтації у зовнішній політиці держави у бік переходу до сфери впливу країн, що володіють енергоресурсами та підпорядкування їм власної економіки. Інший варіант передбачає згуртування населення навколо проблеми економії енергоносіїв та пошук альтернативних шляхів енергопостачання. Для використання будь-якого з них потрібне

об'єднання вітчизняної політичної еліти, основою для якого можуть стати спільні економічні проблеми. Не останню роль у цьому плані також відіграватиме необхідність вирішувати соціальні проблеми, пов'язані із збільшенням рівня соціальної захищеності населення. Така проблема пов'язана із необхідністю відтворення людських ресурсів для забезпечення економічних потреб. Тобто соціально орієнтована економіка можлива лише за умови політичної консолідації значної частини політичних об'єднань держави на основі розуміння ними довгострокової власної перспективи передування при владі. Така перспектива вимагатиме заходів, пов'язаних із відбудовою вітчизняної економіки на основі визначення пріоритетних галузей її розвитку, та вибору вектору у соціальній політиці у бік захисту інтересів професійних робітників.

Саме необхідність збільшення кваліфікації та кількості професійних робітників як фундаменту для відбудови економіки має бути тією причиною, що примусить політиків всерйоз замислюватися над перебудовою системи соціального забезпечення держави, поєднаного із державним регулюванням економіки, метою якого є обмеження вільного ринку і конкуренції та перерозподіл коштів всередині держави шляхом запровадження прогресивного оподаткування, що є чи не єдиним шляхом, який може уникнути серйозних соціальних конфліктів на економічному підґрунті.

Тому задекларована у Конституції побудова соціальної економіки є поки що орієнтиром для консолідації різних політичних сил держави та широких верств населення навколо цілісної довгостроковою вигідної для більшості населення держави програми економічного розвитку. Основні компоненти цієї програми мають бути складені за участю провідних економістів, юристів, політологів. Розробка моделей реформування та розвитку соціальної політики держави у перспективі могла б допомогти створенню економічної моделі розвитку, яка задекларована у Конституції України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Агропромисловий комплекс України: Стан., тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник / За ред. П.Т. Саблука та ін.–Вип. 6.–К., 2003.–764 с.; Новикова О., Жаліло Я., Белінська О. Пріоритети соціальної політики України / Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки.–К., 2004.–С. 42-53; Панасюк Б. Економічна політика в Україні наприкінці ХХ ст.–К., 2004.–744 с.; Жаліло Я., Белінська Я. Особливості соціально-економічного розвитку України в 2004 – першій половині 2005 р. // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – К., 2005.–С. 22-36; 2. Історія України: Навчальний посібник.2-ге видання.–К., 2003.–С. 632; 3. Там само.–С.633; 4. Гальчинський А, Львовичкін С. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – К., 2004.–С.28; 5. Жаліло Я., Белінська Я. Особливості соціально-економічного розвитку України в 2004 – першій половині 2005 р./ Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України// Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки.–К., 2004.–С.33.; 6. Новикова О., Жаліло Я., Белінська О. Пріоритети соціальної політики України // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки.–К., 2004.–С. 42; 7. Жаліло Я., Белінська Я. Особливості соціально-економічного розвитку України в 2004 – першій половині 2005 р. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України / Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки.–К., 2004.–С. 33; 8. Статистичний щорічник: Сільське господарство за 2003 рік.–К., 2004.–С. 342; 9. Нове покоління незалежної України (1991-2001 роки).–К., 2002.–С. 29; 10. Жаліло Я., Белінська Я. Стратегічні завдання економічного та соціального розвитку України // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки.–К., 2005.–С. 29; 11. Панасюк Б. Економічна політика в Україні наприкінці ХХ століття.–К., 2002.–С. 634.

Г.Я. Буртяк, В.І. Юр'єв

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ В УКРАЇНІ, ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

У науковій літературі поняття „конфлікт” (від лат. слова *conflictus*) означає зіткнення не співпадаючих інтересів, поглядів, дій як окремих осіб, так і політичних партій, громадських організацій, етнічних груп, держав та їх органів, суспільно-політичних систем.

Конфлікти супроводжують людство протягом усього історичного шляху впродовж життя людини. Вони зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, а саме: нерівністю людей, соціальних і національних спільнот; несумісністю суспільних та індивідуальних цінностей; невідповідністю між сподіваннями та дійсністю; відмінністю у політичній культурі, типах лідерства; відсутністю достовірної оперативної інформації; прагненням завоювати та утримати владу.

На побутовому рівні панує думка, що конфлікти в основному мають негативні функції. Дійсно, важко заперечити, що наявність конфліктів, особливо довготривалих, створює загрозу